

DE HEDENDAAGSE POLITIEKE PARTIJ

Van representatie van de kiezer naar zelf-representatie¹

F.R. Ankersmit

Artikel 52 van de Grondwet van 1814 luidde als volgt: ‘De Staaten Generaal vertegenwoordigen het geheele Nederlandsche volk’. Behoudens aanpassing van de spelling staat het nu nog precies zo in artikel 50 van de huidige Grondwet. In 1814 betekende dat een scherpe breuk met provinciale souvereiniteit uit de dagen van de Republiek van voor 1795. Voorts brak men nu met de gewoonte dat de leden van de Staten-Generaal hun stem uitbrachten op last van, en na ruggespraak met hun provinciale opdrachtgevers.² Aldus werd nu ook voor Nederland gerealiseerd wat de Engelse politicus E. Burke al in 1774 omschreven had als de essentie van de politieke representatie.³ Maar sinds 1814 hebben zowel de theorie als de praktijk van ons staatsrecht de meest dramatische wijzigingen ondergaan. En het valt bijgevolg te verwachten dat ook de interpretatie van dit artikel in de loop van bijna twee eeuwen niet onveranderd bleef.

Een van de belangrijkste momenten in deze evolutie was de entree van de politieke partij in ons staatsbestel in het derde kwart van de negentiende eeuw. Ik beschik niet over de expertise om een verantwoord geschiedkundig oordeel uit te spreken over het ontstaan van de Nederlandse politieke partij. Ik beperk mij daarom tot een enkele voor de hand liggende uitspraak over hoe dat ontstaan van de politieke partij de vraag naar de politieke representatie compliceerde. Men kan daar namelijk op twee tegengestelde manieren over denken. Enerzijds kan men erop wijzen dat de politieke partij zich nu plaatste tussen kiezer en parlement. Op twee manieren leek dit afbreuk te doen aan de representativiteit van het parlement. In de eerste plaats schoof zich nu tussen kiezer en parlement in de vorm van de politieke partij een scherm dat in de praktijk de directe band tussen kiezer en parlement leek af te zwakken. En in de tweede plaats leek de introductie van de politieke partij een verkapte terugkeer te zijn naar het stemmen met last en ruggespraak. De politieke partij leek immers in het parlement op te gaan treden als een directe belangenbehartigster van haar kiezers. Zoals bekend bekritiseerde de liberale historicus R.J. Fruin de antirevolutionaire

voorman G. Groen van Prinsterers eerste, nog aarzelende pogingen tot partijvorming inderdaad met dit soort van argumenten.

Maar anderzijds leek partijvorming de effectieve greep van de kiezer op de openbare besluitvorming juist wezenlijk te vergroten. De bundeling van gelijkgezinden binnen een politieke partij leidde er zeker toe dat hun stem in Den Haag duidelijker gehoord kon worden dan zonder de politieke partij ooit mogelijk zou zijn geweest. En vanuit dat perspectief werd met de introductie van de politieke partij de effectieve representativiteit van het politieke systeem juist vergroot. De stem van het electoraat werd door de introductie van de politieke partij een belangrijker factor in de openbare besluitvorming dan voordien het geval geweest was.

Kortom, aan de ene kant leek de politieke partij de afstand tussen kiezer en parlement te vergroten, maar aan de andere kant leek zij die te verminderen. Men kan evenwel veilig zeggen dat uiteindelijk de balans toch doorsloeg naar een vermindering van die afstand en naar een vergroting van de representativiteit. Dat blijkt al wel uit daaruit dat, met een enkele dubieuze uitzondering als de NSB, noch door de kiezer noch door politici een opheffing van het partijsysteem ooit serieus overwogen, laat staan bepleit werd.

1. Effecten van de politieke partij op de politieke representatie

Die zojuist genoemde notie van een balans tussen een vergroting en een verkleining van de afstand tussen kiezer en parlement nodigt uit tot een nadere overpeinzing van de effecten van de politieke partij op de politieke representatie. In de eerste plaats moeten we ons afvragen of de politieke partij de politieke representatie slechts kanaliseert; of is het veeleer zo dat zij een soort van ‘getrapte representatie’ introduceert in de zin dat de politieke partij het electoraat representeert, terwijl het parlement de politieke partijen representeert? Het antwoord op die vraag kan niet moeilijk zijn, wanneer men enige subtiliteit in acht neemt. Om te beginnen: men kan niet zeggen dat de politieke partij haar kiezers vertegenwoordigt. De politieke partij *is* de som van al de kiezers (in hun politieke hoedanigheid) die hun stem op die partij uitbrengen. De politieke partij representeert die kiezers niet, maar was in de tijd van haar ontstaan een gelegenheidsarrangement van een groep van burgers die besloot om zich achter de banier van een bepaald politiek programma te scharen. En de politieke partij is niets meer dan dat. De kiezer is uiteraard wel meer dan dat. In de eerste plaats omdat hij naast zijn politieke existentie ook zijn existentie heeft in de samenleving. En in de tweede plaats omdat zelfs zijn politieke existentie niet opgaat in zijn keuze voor een bepaalde partij. Hij kan zijn sympathieën hebben voor andere partijen, een boek of een roman schrijven met een

politieke inhoud, of anderen van zijn politieke voorkeuren trachten te overtuigen. Maar dat alles is irrelevant voor het traject tussen burger, via partij naar parlement – en dat is het traject dat vanuit het perspectief van de politieke representatie uitsluitend onze aandacht verdient.

Maar dat brengt mij bij die subtiliteit waar ik zojuist van sprak. Want de partij *in het parlement*, in onderscheid van de partij als som van een groep van kiezers, *representeert* in die hoedanigheid wel diezelfde groep van kiezers. In het parlement verwoordt zij de stem van die groep kiezers en treedt zij op als de representant van die groep van kiezers. De politieke partij heeft daarom een janusgezicht. Naar de burger heeft zij haar civiel-rechtelijke gezicht gewend en eerst in het parlement vertoont zij haar politieke gezicht. En dat geldt voor iedere partij. Bijgevolg kunnen we van de politieke partij op zichzelf genomen niet volhouden dat zij de kiezer – of een deel daarvan – *representeert*; wel kunnen we dat daarentegen van de politieke partij zeggen *voor zover* zij een onderdeel is van het geheel van het parlement. Alleen als één van de meerdere fracties in het parlement kan men van de politieke partij zeggen dat zij het electoraat *representeert*. Alleen op *dat* niveau en in *die* hoedanigheid *representeert* de politieke partij. Er is daarom niet sprake van een (door de introductie van het partijsysteem bewerkte) *dubbele* representatie, in die zin dat de individuele volksvertegenwoordiger als lid van een bepaalde partij in de eerste plaats zijn kiezers vertegenwoordigt en, *daarnaast*, in tweede plaats, als lid van het parlement ‘het Nederlandse volk’, zoals het in de Grondwet staat. Met de entree van de politieke partij ontstond dus geen systeem van een ‘getrapte vertegenwoordiging’. Ook het feit dat binnen een partij een beslissing genomen moet worden over wie de partij in het parlement zal vertegenwoordigen, doet hier niets aan af. Want wij stemmen niet op partijen, maar op voor door de partijen aangewezen kandidaten voor het kamerlidmaatschap. Eerst wanneer de partij *na* verkiezingen een kandidatenlijst voor het kamerlidmaatschap samen zou stellen, zou men terecht kunnen spreken van ‘getrapte verkiezingen’. Kortom, de introductie van de politieke partij bewerkstelligde niet een breuk in de representatie – waarvoor de Grondwet overigens wel koos voor wat betreft de samenstelling van de Eerste Kamer. En het is ook maar goed dat de kaarten zo liggen – want anders zou de politieke partij, althans haar functioneren in de Tweede Kamer, in ons systeem ongrondwettig zijn geweest.

Aan dit alles zijn de volgende conclusies te verbinden. Er zijn twee, om zo te zeggen, ‘aggregatie-niveaus’ te ontwaren op het traject vanaf de kiezer tot en met het parlement. Een eerste aggregatie vindt plaats op het niveau van de politieke partij. Dat is een aggregatie van politiek gelijkgezinden – interne partijpolitieke ruzies zijn hier niet relevant. Want de partij spreekt altijd met één mond, hoeveel conflict daar ook aan vooraf gegaan mag zijn

– of op mag volgen. Op dit niveau is *geen* sprake van representatie. Representatie vindt eerst plaats op het niveau van het parlement. En hier heerst in principe wel een principiële verdeeldheid: een niet in- en tegen zichzelf verdeeld parlement is geen parlement, hoezeer ‘kamerbrede instemming’ in individuele gevallen ook voor mag komen. Maar als dat vaak begint te gebeuren, zijn representatie en democratie in gevaar. Openlijke contestatie en conflict zijn onverbrekkelijk verbonden aan de representatieve taak van het parlement: het parlement hoort daarom met ‘meerdere monden’ tegelijk te spreken. Waar representatie is, is conflict en *vice versa*. Daarentegen hoort de regering weer wel – evenals de politieke partij – met één mond te spreken, ongeacht de conflicten die daarachter schuil mogen gaan en hoe onduidelijk en multi-interpretabel dat ene ten gehore gebrachte geluid soms ook mag zijn.

2. Bedreigingen voor de representativiteit van het parlement

Hiermee zijn dan, in grote lijnen, de voorwaarden aangegeven waaronder wij van een parlement en van de naar het parlement door de partijen gezonden parlementsleden mogen zeggen dat zij de ‘Nederlandse bevolking vertegenwoordigen’. De vraag rijst dan onder wat voor omstandigheden aan die voorwaarden niet langer voldaan zou kunnen zijn. Anders gezegd, laat zich een ontwikkeling voorstellen binnen de hiervoor aangegeven matrix, waardoor de representativiteit van het parlement toch op de tocht zou komen te staan? De vraag heeft een zekere urgentie aangezien het vertrouwen in de parlementaire democratie – buiten ons land nog sterker dan hier – de laatste tijd afnam en dat te meer omdat velen dat vertrouwensverlies verklaarden uit een geringere representativiteit van het parlement, dan wel van heel de publieke besluitvorming.

Willen we deze vraag beantwoorden, dan lijkt het op basis van het voorgaande verstandig om te onderscheiden tussen het traject van kiezer naar politieke partij en dat van politieke partij naar de gremia waar de publieke besluitvorming plaatsvindt. De politieke partij is immers een tijdelijk knooppunt op het traject tussen kiezer en publieke besluitvorming en het is daarom noodzakelijk om het probleem van de representativiteit op het eerste traject afzonderlijk te bezien van die op het tweede traject. Welnu, aan het eerste traject hoeven we niet veel woorden vuil te maken. We constateerden immers hierboven reeds dat de thematiek van de politieke representativiteit eenvoudigweg niet speelt op dit eerste traject, dat traject van kiezer naar politieke partij. Interessant daarbij is dat vrijwel alle klachten die men tegenwoordig uit over het gebrekkige functioneren van de politiek en over de kwaliteit van onze democratie, juist in dit eerste traject gesitueerd moeten worden. Zo klaagt men over het ledenverlies van

de politieke partijen, over het gebrek aan belangstelling van de gemiddelde kiezer voor (door de politieke partij) te verwoorden en te verdedigen politieke keuzen, over ideologieverlies, over het verdwijnen van wezenlijke meningsverschillen tussen politieke partijen, over ‘de eenpartijstaat Nederland’, etc. En dat alles moeten we situeren op het traject tussen kiezer en partij – maar juist hier is de representativiteit in het geheel niet in het geding. Bovendien lijkt wat we hier op het niveau van de politieke partijen constateren eerder een vrij goede afspiegeling van een toegenomen consensus in de Nederlandse samenleving zelf. De weinig bevoegen manier waarop tegenwoordig politiek bedreven wordt, correspondeert heel goed met hoe het electoraat heden ten dage denkt over de mogelijkheden en de beperkingen van de politiek. En wat dat betreft valt er niets te klagen voor iemand die van de politiek verlangt om ‘representatief’ te zijn voor de stand van zaken in de samenleving. En zeker zou het dwaasheid, en in ieder geval weinig democratisch zijn om van de politieke partijen te verlangen dat zij die afname van politieke polarisering binnen de samenleving zouden moeten negeren en dat zij op eigen houtje het politieke conflict zo hoog mogelijk op zouden moeten stoken. De politiek is er in principe voor om conflicten op te lossen, niet om ze te maken. Ik zeg met nadruk ‘doorgaans’, omdat zich wel degelijk uitzonderingen op deze regel laten bedenken. Maar in het economisch zo buitengewoon voorspoedige afgelopen decennium lijken die uitzonderingen verder weg dan ooit tevoren het geval was. Kortom, in het gegeven dat de kiezer zijn belangstelling voor de politieke partij verloor, ligt geen enkele bedreiging voor de representativiteit van de politiek. En het zou daarom zeker geen zin hebben om te proberen om die belangstelling weer te vergroten met de bedoeling om op die manier de politiek weer ‘representatiever’ te maken.

Preciezer geformuleerd, die teruggelopen belangstelling is noch oorzaak noch gevolg van een verlies aan representativiteit. Maar dat sluit niet uit dat die teruggelopen belangstelling wel een *signaal* van een representativiteitsverlies is, zoals de koorts een signaal van de ziekte is zonder de ziekte zelf te wezen. En dat blijkt inderdaad het geval te zijn wanneer we de aandacht richten op het traject tussen politieke partij en het politieke centrum. Op dat traject laat zich namelijk een interactie tussen de politieke partijen aanwijzen die inderdaad wel degelijk afbreuk doet aan de representativiteit van de politieke partij. Die interactie tussen politieke partijen onderling is namelijk een belangrijker gegeven geworden dan de interactie met de kiezer; en het gevolg is dat het politieke systeem, het geheel aan partijen en hun interactie, een eigen autonomie heeft verkregen ten opzichte van de kiezer. Zoals bijvoorbeeld de bewegingen op de aandelenmarkt vaak een eigen autonomie hebben die geen basis meer heeft in de reële economie, of daar soms zelfs een perverse vertekening van is (bijvoorbeeld

wanneer een sterke economische groei de aandelenmarkt juist doet kelderen). Ik licht dat hieronder toe met een theoretisch en een historisch argument.

De econoom Harold Hotelling wees erop dat de geneigdheid tot deze autonomie en zulke vertekening eigen is aan de partijdemocratie.⁴ Hij doet daartoe een beroep op de volgende vergelijking. Stel men wil twee winkels vestigen tussen een rij van honderd huizen, genummerd van 1 tot en met 100, en wel op een zodanige manier dat die winkels voor de bewoners van die huizen het gemakkelijkst te bereiken zijn. Uiteraard komt men dan terecht op de plaats tussen de huisnummers 25 en 26 en de huisnummers 75 en 76. Maar stel nu dat de beide winkels met elkaar wensen te concurreren. Dan zullen ze zich allebei rond huisnummer 50 willen vestigen. Wanneer we nu de huisnummers 1 tot en met 100 laten corresponderen met het politieke spectrum, lopend van uiterst links naar uiterst rechts, dan zijn, met Hotelling, aan bovenstaande vergelijking de beide volgende conclusies te verbinden. In de eerste plaats, de voor de huisbewoners (of kiezers van verschillende politieke kleuren) meest wenselijke verdeling tussen de winkels (of partijen) is niet identiek met wat voor die winkels (of partijen) zelf het meest wenselijk is. In de tweede plaats, wanneer een situatie van concurrentie intreedt, is de trek naar het midden even logisch als onweersaanbaar. En die trek naar het midden heeft zijn oorsprong dus niet in kiezersvoorkeur, maar in een van die voorkeur geheel onafhankelijke logica die eigen is aan een meerpartijensysteem als zodanig. Anders gezegd, er ligt in het systeem van politieke representatie door middel van politieke partijen een eigen perverse logica die strijdig is met het desideratum van een optimale politieke representatie. Dat is die van de kiezer onafhankelijke logica die nu eenmaal ingebakken zit in een meerpartijensysteem.

Nu is dit alles natuurlijk maar theorie.⁵ En het is des te meer van belang dat de historische werkelijkheid Hotellings analyse bevestigt. Ik denk daarbij aan de wijze waarop men de geschiedenis van de politieke partij over de laatste honderd jaar gewoonlijk periodiseert. De eerste, veelal nog negentiende-eeuwse partijen duidt men vaak aan als 'kaderpartijen'. Zij kregen al snel gezelschap van de massapartij. Door haar grote ledental en sterke ideologische inhoud wist dit type partij een politieke segmentering van de samenleving te bewerkstelligen. Na de Eerste Wereldoorlog verkrijgt de massapartij definitief het overwicht over de kaderpartij. In het verzuilde Nederland was de massapartij overigens een uitzonderlijk lang leven beschoren. In een latere fase zoekt de partij niet zozeer het eigen ideologische gelijk uit te dragen, maar bovenal een zo groot mogelijke aanhang in het electoraat te verwerven. Een geprononceerde politieke ideologie is daarbij eerder ballast dan winst.⁶ Dat leidt tot wat de Oostenrijks-Amerikaanse politicoloog O. Kirchheimer dertig jaar geleden

al aanduidde als de zogenaamde ‘*catch-all party*’, die zich van de massapartij onderscheidt door een ‘drastische vermindering van de ideologische bagage’.⁷ Er breekt een periode aan waarin de grote partijen iedereen vertegenwoordigen, maar niemand in het bijzonder.⁸ Van belang is nu dat de politicologen R.S. Katz en P. Mair recentelijk nog een fase in het leven van de politieke partij onderscheidde. Waar ik onmiddellijk aan toevoeg dat hun voorstel niet onomstreden is en met name door de Nederlandse politicoloog R. Koole werd aangevochten. Welnu, deze laatste fase in het leven van de politieke partij, althans de fase waarin wij ons nu bevinden, is die van de zogenaamde ‘kartelpartij’. Dat wil zeggen van de partij die deel uitmaakt van een systeem waarbinnen de bestaande partijen voor zichzelf *tezamen* het mandaat van de kiezer gemonopoliseerd hebben.⁹ De partij heeft zowel haar eigen identiteit als die van de andere partij(en) nodig om zichzelf voor de kiezer zichtbaar en herkenbaar te maken. Zij behoeven de ander voor hun eigen identiteit en hebben daarom een quasi-geheim bondgenootschap juist in hun van elkaar verschillend-zijn. De kartelpartij is ‘intertekstueel’, om het met een hier zeer toepasselijke Derridaanse metafoor uit te drukken. We constateren hier hoe die door Hotelling voorspelde eigen logica van de meerpartijendemocratie haaks staat op de eis van de representativiteit. De interactie tussen de politieke partijen wordt belangrijker dan de interactie tussen partij en kiezer en drijft die laatste onverbiddelijk naar de achtergrond.

3. Tussenbalans

Ik kom tot een conclusie. De geringe aantrekkingskracht die de politieke partij tegenwoordig op het electoraat uitoefent, valt zeker te betreuren, maar is op zich geen bedreiging van de representativiteit van de politiek noch ook daar een uitdrukking van. Somberder is het beeld wanneer we kijken naar de evolutie die de politieke partij zelf doormaakte. De massapartij heeft zeker de representativiteit van de politiek vergroot en met enig cynisme kan men dat ook nog wel volhouden van de *catch-all party*. Maar in de kartelpartij is niet langer de kiezer, maar de interactie met andere partijen en met de regering¹⁰ de belangrijkste determinant geworden van het gedrag van de politieke partij.

En zoals de these van de intertekstualiteit van de tekst ons verlangt om de tekst ook te zien als een representatie van *andere* teksten, zo is ook de kartelpartij in belangrijke mate een representatie geworden van het geheel aan politieke partijen, of van het politieke systeem zelf. De ontwikkeling herinnert aan die in de moderne kunst. Ook daar zien we een overgang van het kunstwerk dat de werkelijkheid representeert, naar het kunstwerk dat een commentaar is op hoe *andere* kunstwerken de werkelijkheid

representeren. Het is blijkbaar eigen aan alle representatie als zodanig om steeds meer de aandacht naar zichzelf toe te trekken, en dat zij dat doet ten koste van aandacht voor het gerepresenteerde. Het terugverlangen naar een representatievere politiek en een representatievere politieke partij lijkt om diezelfde reden in strijd te zijn met de logica van de representatie. Zo ziet men maar weer eens hoe de esthetica de politiek verhelderen kan. En, meer in het bijzonder, hoe de esthetica ons leert begrijpen waarom de politieke partij zich bewoog van een representatie van de kiezer naar een representatie van zichzelf. Het systeem sloot zich gaandeweg in zichzelf op; en waar het onderworpen is aan de logica van de representatie kon het ook niet anders gaan.

4. Pleidooi voor een *aposteriori* ideologie

De geschiedenis laat zich echter niet vatten binnen een set van onverbiddelijke wetten waaraan wij weerloos en hulpeloos onderworpen zouden zijn. Alle systemen die men in het verleden ontwierp om die wetten te identificeren – men kan denken aan die van een Comte, Marx of Toynbee – werden vroeger of later door de geschiedenis zelf weer weerlegd. En zo is het ook hier. Ook hier moeten we steeds bedacht zijn, en blijven, op ontwikkelingen die de hierboven geschetste logica kunnen doorkruisen. Meer nog, het is niet zo moeilijk te bedenken waar we dergelijke ontwikkelingen bij voorkeur zouden moeten zoeken. Cruciaal daarbij is vanzelfsprekend het lot van de ideologie. Het was immers de afzwakking en de uiteindelijke teloorgang van de ideologie waardoor die logica van de representatie vrij spel kreeg.

De *communis opinio* is nog steeds dat het met de ideologie voorgoed gedaan is. Maar het is zeer de vraag of die communis opinio ook door de toekomst bevestigd worden zal. Zeker, voor traditionele ideologieën die hun uitgangspunt hadden in een of ander historisch (marxisme), maatschappelijk (socialisme) of moreel *apriori* (liberalisme) is gelukkig geen ruimte meer. Dergelijke ideologieën zijn politiek naïef, zij doen onvoldoende recht aan de complexiteit van de maatschappij en van de politieke werkelijkheid. Daar lag zowel het tekort als het gevaar van de traditionele ideologie en we mogen opgelucht adem halen dat we, hopelijk voorgoed, van dergelijke vormen van ideologie verlost zijn. Maar er is geen enkele reden om aan te nemen dat andere vormen van ideologie onmogelijk of ondenkbaar zouden zijn. Meer in het bijzonder, wanneer in het apriorisme van de traditionele ideologie steeds haar zwakte (en politieke gevaar) lag, dan zullen we ons af moeten vragen of we niet in de richting zouden moeten denken van *aposteriori* ideologieën. Dergelijke *aposteriori* ideologieën zouden hun uitgangspunt moeten zoeken in wat er *in concreto*

aan beleid is op de terreinen van openbaar bestuur. De veelvormigheid daarvan, de expertise die aan al dat beleid ten grondslag ligt en de complexiteit van alle daarbij relevante politieke vragen zou volkomen gerespecteerd moeten worden. Maar als dat eenmaal gebeurd is, kan men zinnig de vraag stellen naar het principe dat eenheid en samenhang verleent aan wat er op al die talloze verschillende beleidsterreinen gebeurt. Een vraag die ook daarom des te zinvoller is omdat niemand, noch politicus, noch kiezer, noch wetenschappelijk onderzoeker, zich op dit moment die vraag stelt. Welnu, het principe dat die verlangde eenheid en samenhang geeft, is wat ik de ‘*aposteriori* ideologie’ zou noemen.

De voordelen van dergelijke *aposteriori* ideologieën zijn verschillende. In de eerste plaats vermijden zij de fatale fout van de oude *apriori* ideologieën om de complexiteit van de samenleving te reduceren tot een ruwe ‘pencil sketch’ (de metafoor is ontleend aan de historicus J. Talmon) van de samenleving. Zij respecteren die complexiteit tot op het laatste en kleinste detail. In de tweede plaats geven zij ons desondanks weer een totaalperspectief van de samenleving en waardoor het voor ons mogelijk wordt om weer een beeld te krijgen van de samenhang van alle terreinen van de publieke besluitvorming. Zeker is dat een belangrijk winstpunt, want een van de grootste problemen van de hedendaagse politiek is de fragmentarisering en versplintering ervan. Niemand is nog in staat iets zinvol te zeggen over hoe het beleid op een bepaald terrein samenhangt met dat op andere terreinen. De hedendaagse politiek lijdt aan het syndroom van de multipele persoonlijkheid, waarbij de patient niet meer in staat is om zijn verschillende activiteiten te integreren en op een zinvolle manier op elkaar af te stemmen. Dat is op dit moment ongetwijfeld de grootste bedreiging voor een verantwoorde publieke besluitvorming. In de derde plaats, de evolutie van een *apriori* naar een *aposteriori* ideologie herhaalt de beweging van de *apriori* geschiedspeculatieve systemen van een Hegel, Comte, Marx etc. naar de *aposteriori*, wetenschappelijke geschiedschrijving zoals die de afgelopen twee eeuwen tot stand kwam. Ook daar wordt de volle complexiteit van de verleden werkelijkheid gerespecteerd – en toch slaagt de historicus erin om daar, *aposteriori*, een eenheid en samenhang in te ontwaren. Hoe moeilijk dat vaak ook is. We weten daarom ook om wat voor soort van cognitiviteit het hier uiteindelijk gaat: namelijk om de cognitiviteit die we reeds goed kennen uit de geschiedbeoefening. Welnu, we weten uit de geschiedbeoefening dat inzicht hier niet geassocieerd moet worden met het *individuele* historische standpunt, maar met het continue *debat* tussen historici. Een debat dat steeds een veelheid van standpunten te zien geeft. Bijgevolg zal een *aposteriori* ideologie alle ruimte geven aan een verscheidenheid van politieke standpunten (die ieder op hun eigen, partijpolitieke manier de

veelheid van het bestaande beleid binnen een bepaalde samenhang herleiden) en het debat daartussen stimuleren op ene manier die behoort bij een vrije en pluriforme maatschappij als de onze.

Daarom, de *aposteriori* ideologie (als hier bedoeld) zou de ideologie weer tot leven kunnen wekken en op die manier ook de politieke partij nieuw leven in kunnen blazen. Wat wij altijd zo waardeerden in de recente geschiedenis van de democratie, en wat wij door de dood van de *apriori* ideologie dreigen te verliezen, zouden we dan voor de toekomst kunnen behouden.

noten

¹ Graag wil ik mijn dank uitspreken aan A.P.M. Lucardie en G. Voerman voor hun waardevolle suggesties ter verbetering en ter aanvulling van de oorspronkelijke tekst van dit betoog.

² Zie hiervoor R.M.M. Kleijkers, *Stemmen zonder last. De functie van het vrije mandaat in het hedendaagse staatsrecht*, Maastricht, 1993; en T. Veen, *De Staten-Generaal vertegenwoordigen het gehele Nederlandse volk. De leden stemmen zonder last*, Nijmegen, 1994.

³ E. Burke, 'Speech at the conclusion of the poll', in: *idem, The works of Edmund Burke. Vol. II*, Boston, 1866, 95-96.

⁴ Zie voor een verdere toelichting A. Ware, *Political parties and party systems*, Oxford, 1996, 18ff.

⁵ Vanzelfsprekend liggen de kaarten in de politieke praktijk zeer veel ingewikkelder. Hotelling werd daarom van verschillende kanten bekritiseerd vanwege de simplificaties van zijn model. Zie voor een overzicht van die kritiek Ware, *Political parties*, 322-330.

⁶ Voor nadere gegevens over de afnemende ideologische verschillen verwijs ik naar de dissertaties van A.M.B. Michels, *Nederlandse politieke partijen en hun kiezers (1970-1989)*, Enschede, 1993; en W. van den Brug, *Where's the Party? Voters' Perceptions of Party Positions*, Amsterdam, 1996. Zie daartoe tevens G. Voerman en P. Lucardie, 'Ideologie en individualisering. De grondslagendiscussie bij CDA, PvdA en VVD', in: *Beleid en maatschappij*, 28 (1992), 1 (jan./feb.), 31-41.

⁷ Geciteerd door R.A. Koole, *Politieke partijen in Nederland. Ontstaan en ontwikkeling van partijen en partijstelsel*, Utrecht, 1995, 350. Koole zelf spreekt liever van 'moderne kaderpartijen' - zij zijn 'modern' omdat het kader hier, anders dan in het geval van de negentiende-eeuwse kaderpartij, klein en doorgaans geprofessionaliseerd is.

⁸ J. Simons, *Zwevende kiezers, zappende kijkers*, Amsterdam, 1998, 25.

⁹ Dit model werd voorgesteld in R.S. Katz en P. Mair, *How parties organize. Change and adaptation in party organization in Western democracies*, Londen, 1994. Voor een discussie over de door R. Koole tegen Katz en Mair ingebrachte kritiek, zie R.S. Katz en P. Mair, 'Cadre, catch-all or cartel. A rejoinder', in: *Party politics*, 2 (1996), 525-549.

¹⁰ In zijn rapport over de toekomst van de politieke partij constateerde de Raad voor het Openbaar Bestuur hoezeer de politieke partij neigt tot een intieme verstrengeling met het 'politiek-bestuurlijke systeem', kortom met de regering: 'politieke partijen lopen het risico zich te laten inkapselen in het politiek-bestuurlijke systeem, terwijl zij juist geacht worden een intermediaire rol te vervullen tussen dat systeem en de samenleving... Door de ideologische convergentie en de professionalisering is de band met de samenleving verzwakt. Daardoor zijn zij nog meer deel uit gaan maken van het politieke systeem zelf'. Zie A.C. van Es e.a., *Tussen staat en electoraat. Politieke partijen op het snijvlak van overheid en samenleving*, Den Haag, 1998, 21.